

הישיבה המאיתים וארבע (ר"ד)

ביום י"ב בניסן התשנ"ב (15 באפריל 1992), בשעה 3.00 אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ה"ה א' אבנר, ע' אורנון, ש' אירמאי, א' אלדר, י' בלאו, מ' בר-אשר (יו"ר), א' ברוידא, א' טל, י' יהלום, י' ייבין, ע' עוז, א' פורת, גב"ע צרפתי וי' רצהבי;
החברים-היועצים ה"ה מ' אזר, א' חזן, ר' סיוון ומ' עסיס;
המנהל הכללי, הא' נ' אפרתי; עובדי האקדמיה הגב' ר' גורן, י' הבר ומ' זמלי והא' י' עופר.

- א. המשך הדיון בכללי הפיסוק
- ב. הודעה על שינוי במערכת לשוננו לעם

א

הא' בר-אשר: לפי בקשתו של נשיא האקדמיה, אנהל אני ישיבה זו, כמו שנהגנו גם בישיבות הקודמות בעניין כללי הפיסוק. הרצון להשלים את הדיון בכללים אלו כפה עלינו את הישיבה בשבוע שלפני הפסח, אף שמועד זה הקשה על כמה מן החברים. הא' ברוידא ביקש בישיבה הקודמת למסור הודעה בפרוס הישיבה הנוכחית, והנה שפר לבו והוא החליט לדחות את זה עד לאחר הפסח.

אני רוצה להזכיר שאשתקד הקדשנו ישיבות אחדות לכללי הפיסוק; הכללים שדנו בהם נחלקו - בחלקם הראשון - בין אותה הצעה הקרויה תשנ"א להצעה הקרויה תש"ן. שתי ההצעות נמצאות שוב לפניכם, ויש גם דף סינופטי המראה את מידת החפיפה ואת ההבדלים בין ההצעות. לאמתו של דבר אנחנו מתקרבים מאוד לשלב שההבדלים בין שתי ההצעות מצומצמים ביותר, ואני מקווה שנוכל לסיים במהרה את קביעת הכללים.

הא' אבנר: לפני שנדון בסעיפים חדשים ברצוני להעיר הערה. כשעברתי על אותם החלקים בפרשת הפסיק שכבר נתאשרו, נתברר לי שיש צורך בשינוי מסוים. כדי להתיר גמישות בכללי הפסיק ניסחנו בסעיף 11 "לפני פסוקית יכול לבוא פסיק". לדעתי ההסתייגות הטמונה במילה יכול צריכה לבוא בראש הפרק על הפסיק, ולא במקום שהיא נמצאת בו. ברוח הדברים שאמר בזמנו הא' צרפתי והצטרפתי אליהם בהתלהבות יחד עם הא' בלאו, בראש הפרק על הפסיק צריכה לבוא הנחיה כללית שהפסיק בא להקלת הבנת

הקריאה ואפשר להשמיטו במקום שהדברים ברורים בלעדיו, בפרט כשהוא מפריד יחידות קצרות.

הא' בר-אשר: אשר לא' צרפתי – הוא התחייב "בנקיטת חפץ" להציע כללי פיסוק בעמוד אחד. חיכינו לדף שלו, והדף הזה לא הגיע. מכל מקום, הדברים שאמרת הם בגדר מילתא דפשיטתא, וכבר העלה אותם הא' גולדנברג בעקבות כללי הפיסוק האנגליים. בבוא הנסח לנסח את כללי הפיסוק ניסוח סופי, יוסיף שורה או שורתיים בראש הפרק על הפסיק, שבה תיאמר ההנחיה הזאת. לא שמעתי איש שהתנגד לדבר הזה. ובכן, נפתח את הדיון בסעיף 12, העוסק במשפט ייחוד:

[12§]

במשפט ייחוד יבוא פסיק (או מפריד, ראה 19§, ד) אחרי חלק הייחוד, כגון:

(1) הנער הזה, אליו התפללתי.

או:

(2) הנער הזה – אליו התפללתי.

אבל במשפטים שגורים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת, יש נוהגים שלא להניח כל סימן פיסוק אחרי חלק הייחוד, כגון:

(3) ירושלים הרים סביב לה.

(4) החכם עיניו בראשו.

(הערה: סעיף זה מובא כאן, כי לפנינו פסוקית בתוך משפט.)

הא' אזור: לא מובן לי מדוע הסעיף הזה העוסק במשפט ייחוד בא בין שני סעיפים (11, 13) הדנים בפסיק במשפט המורכב.

הא' בלאו: יש שיטה אשר לפיה חלק ההמשך במשפט ייחוד הוא כעין משפט נשוא, ולפי שיטה זאת סודרו הסעיפים, כמו שנאמר בהערה בסוף הסעיף. אבל המקום הוא באמת לא חשוב.

הא' אזור: השאלה אם משפט הייחוד הוא משפט מורכב נתונה במחלוקת. אבל הכול מודים שמשפט זיקה או משפט לוואי הוא משפט מורכב, ועלינו לסיים קודם את כללי הפיסוק של המשפט המורכב.

הא' אורנין: בכללי התש"ן משפט הייחוד בא באמת בסוף. מי שהעביר אותו למקום אחר, אולי יסביר מדוע.

הא' בר-אשר: שאלת המקום תיפתר בעת הניסוח הסופי במזכירות המדעית. אני מציע שנדון בסעיף גופו.

הא' פורת: במשפט ייחוד כמו "הדברים האלה כוחם יפה גם לישיבות הבאות" אינני רואה כל טעם לשים פסיק.

הא' בלאו: אני מציע להרחיב את ההיתר שלא להטיל פסיק, ולהציב שלוש אפשרויות: לא להטיל פסיק, להטיל פסיק, או להטיל קו מפריד. הכול לפי קצב המשפט ולפי הכוונה.

הא' בריאשר: אולי ננסח "במשפט ייחוד יכול לבוא פסיק או מפריד"?

הא' פורת: המורים אוהבים לתת כלל ברור, וכאן הקושי. אם נכתוב "יכול לבוא פסיק", לא יראו המורים את המילה יכול ויִלמדו שיש לשים פסיק אחרי חלק הייחוד. נוח לי שהדברים ייאמרו בפירוש: "אבל אפשר גם שלא לתת פסיק (למשל): 'הדברים האלה כוחם יפה גם לישיבות הבאות', בייחוד במשפטים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת".

הא' בלאו: אני מציע לנסח כך: "במשפט ייחוד יש שלא בא פסיק, יש שבא פסיק, יש שבא קו מפריד". כלומר, להעמיד את שלוש האפשרויות במקביל. החידוש הוא שאפשר גם להטיל פסיק או מפריד.

הא' אלדר: כלל כזה איננו כלל. הכלל קובע מה אפשר ומה אי אפשר. נקודה או נקודתיים ודאי לא יבואו כאן. המקובל הוא לשים פסיק או קו מפריד, ואתה מוסיף שאפשר גם בלא שום סימן.

הא' פורת: להפך! מקובל בלי שום סימן, והכלל אומר שאפשר לתת פסיק או מפריד.

הא' אלדר: אם באות שלוש אפשרויות בלשון יכול, אין זה כלל. האם באנו לתאר מצב עובדתי? אנחנו צריכים לבוא ולהמליץ מה עדיף בעינינו, או להשמיט לחלוטין את משפט הייחוד מכללי הפיסוק.

הא' טל: אנחנו מנסחים את דרך הפיסוק שאנחנו רוצים שינהגו על פיה. איננו רצים אחרי כללים מתמטיים. אם אתה אומר שזה איננו כלל, ניחא, איננו כלל; אבל צריך לומר את זה לציבור.

הא' פורת: האקדמיה אינה ממליצה כאן על אפשרות כלשהי. היא אומרת לכותב: אלו הן האפשרויות, נהג כרצונך.

הא' אלדר: לדעתי, האקדמיה צריכה לקבוע מהי הדרך המועדפת: מטילים פסיק או אין מטילים פסיק, שמים מפריד או אין שמים מפריד. אחר כך אפשר להציג אפשרויות נוספות. כללי הפיסוק לא נקבעו כדי לתאר מצב. יש ציבור של צרכנים המבקש כללים ברורים

ומוגדרים פחות או יותר. אם כל שלוש האפשרויות נוהגות, עלינו לנסח בלשון "יש נוהגים". אבל עדיף בעיניי לקבוע כלל שיש בו העדפה מסוימת. אני חושב שהנוסח המופיע כאן בנוסח תשנ"א, הוא נוסח טוב ונוח למשתמשים.

הא' אורן: מבחינת המבנה התחבירי יש הבדל בין הדוגמה שהביא הא' פורת לבין דוגמאות אחרות. במשפט "הדברים האלה כוחם יפה גם לישיבות הבאות" מעמדו של חלק הייחוד הוא סומך לשם עצם (= כוח הדברים האלה יפה גם לישיבות הבאות). במקרה כזה יש נטייה שלא להטיל פסיק. כך גם במשפטים המכילים את הצירוף יש לו, כגון "החבר הנכבד הזה יש לו תכונה מגונה אחת". לעומת זאת, יש נטייה להטיל פסיק כאשר הכינוי בהמשך המשפט בא אחרי מלת יחס, כגון "החבר הנכבד הזה, אמרתי לו את הדברים מאה פעמים".

אם אנחנו מוותרים על התיאור התחבירי הזה, אנחנו בעצם מטעים את הכותבים. אין זה מדויק לתלות את הפסיק בכך שחלק הייחוד ארוך.

הא' יהלום: כדי שהסעיף הזה יהיה ברור יותר, כדאי שיעמוד בקשר כלשהו עם מה שלפניו ומה שלאחריו. ראשית לכול יש להביא את האפשרות של הקו המפריד ("הנער הזה – אליו התפללתי"), שהיא בבחינת חידוש לגבי מה שנאמר עד עתה. בהמשך אפשר לומר שלעיתים יכול לבוא פסיק ולעיתים אפשר לוותר גם עליו.

הא' אלדר: אני סבור שהחידוש של הכלל הזה כאן הוא בחלקו השני. הלומד סבור בדרך כלל שברגע שיש הפסקה מסוימת בדיבור צריך להטיל פסיק. "ירושלים, הרים סביב לה", "החכם, עיניו בראשו". באה האקדמיה ואומרת: נכון, אפשר לשים פה פסיק, אבל במשפטים שגורים אין הכרח להטיל פסיק. אי-הטלת הפסיק היא החידוש ואת זה צריך להבליט בתת-סעיף מיוחד.

הא' חזן: לדעתי צריך להשאיר את הסעיף כמו שהוא ולהוסיף את הדוגמה שהזכיר הא' פורת ואת העיקרון העולה ממנה. אפשר לנסח: "במשפטים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת, וכן במשפטים שרצף הדברים וקצבם דורש רציפות, אין מסמנים פסיק".

הא' בר-אשר: אני בא לסכם את עיקרי הדברים, ואני מציע את הניסוח הזה:

במשפט ייחוד אפשר (אך אין הכרח) להטיל פסיק או מפריד (ראה §19, ד) אחרי חלק הייחוד, כגון:

- (1) הנער הזה, אליו התפללתי.
- (2) הנער הזה – אליו התפללתי.
- (3) הדברים האלה כוחם יפה להחלטות האקדמיה (ללא פסיק).

אבל במשפטים שגורים שחלק הייחוד שבהם הוא בן מילה אחת, יש נוהגים שלא להניח כל סימן פיסוק אחרי חלק הייחוד.

הא' בלאו: יש פה ניגוד. החלק הראשון מציב שלוש אפשרויות, ומשתמע מכך שבמקרים המפורטים בחלק השני אסור להטיל פסיק. הלוא לא נאסור על מישהו לכתוב "החכם, עיניו בראשו". יש בזה חיסרון.

הא' בר-אשר: איני רואה בזה סתירה, זה עניין של פרשנות. אני עומד על הצעתי, שהיא סיכום של רוב הצעות קודמיי. העיקרון ברור: נתנו ביטוי לאפשרות שלא לסמן כל סימן. נשארת רק שאלת הניסוח, ואין היא יכולה להיפתר במעמד שלושים איש. נצביע אפוא על אישור עקרוני של הנוסח שהצעתי.

הצבעה

בעד אישור סעיף 12 בנוסח המוצע - 15
נגד - אין

סעיף 12 אושר (בנוסח המוצע).

הא' בר-אשר: אנו עוברים לסעיף 13, שעניינו פסוקית שהיא לוואי לא מצמצם.

[138]

פסוקית שהיא לוואי לא מצמצם, כלומר שגם בלעדיה ברור כלפי מה או כלפי מי מכוון השם שלפניה - יבוא פסיק לפניה ואחריה.
כגון:

- (1) בריטניה, שהייתה מלכת הימים במאה ה-19, ירדה מגדולתה במאה ה-20.
- (2) חברי הטוב ביותר, ששנים רבות לא ראיתו, הגיע לביקור.
- (3) עם ישראל, שסבל כה הרבה בעבר, שוב נתון בסכנה.
- (4) תופעה זו נמצאת בעיקר בלשון המתרגמים, שגילו נאמנות רבה למקור.
[כלומר - כל המתרגמים גילו נאמנות למקור.]

אבל בפסוקית שהיא לוואי מצמצם, כלומר שהיא הכרחית ונוספת כדי לצמצם את תחולת השם שלפניה ולמנוע טעות בהבנה - יבוא פסיק אחריה אך לא לפניה, בייחוד אם ניתן לפרשה גם כפסוקית לוואי לא-מצמצם.
כגון:

- (5) הוא כיוון את המשקפת אל הציפורים שעמדו על חוט החשמל.
[כלומר - לא אל הציפורים האחרות שהיו בטווח ראייתו, כגון אלה שעפו מעל לעץ.]
- (6) החוליה התקדמה אל הבית שממנו ניתן להשקיף על המחנה, בזהירות רבה.
[כלומר - לא אל הבתים הנמוכים שלא ניתן להשקיף מהם על המחנה.]
- (7) תופעה זו נמצאת בעיקר בלשון המתרגמים שגילו נאמנות רבה למקור.
[כלומר - לא בלשון אותם מתרגמים שאינם נאמנים מאוד למקור.]
- (8) אני מקבל את המסקנה ששיגינו בעניין הזה, אבל אני מבקש לבחון שוב את המסקנה שאין יסוד להאשמות. (פסוקיות תוכן)

הא' אזר: סעיף 13 הוא בעיניי סעיף חשוב מאוד; אך לפני שנדון בו נדמה לי שנהיה חייבים להכניס תיקון קטן, תיקון של ניסוח, בסעיף 11 שהתקבל בישיבה הקודמת שעסקה בפיסוק (ראה לעיל, עמ' 137). יש כאן דברים סותרים: בדוגמה הראשונה של סעיף 11 נאמר: "הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת". הפסוקית פה היא פסוקית זיקה, ואין מקומה בסעיף הזה.

אני מקבל את העיקרון שיכול לבוא פסיק אחרי פסוקית ולא יבוא פסיק לפני פסוקית. אבל צריך להבחין בין פסוקיות, כי הניסוח הכוללני של סעיף 11 עלול להביא לקלקלה מרובה. עלינו לפצל את הסעיף הזה לשניים או לשלושה סעיפים. בסעיף הראשון יש לומר כי אחרי פסוקית תיאורית – כגון פסוקית מקום, זמן, סיבה או תנאי – יבוא בדרך כלל פסיק. מהסעיף הזה יהיה עלינו למחוק את דוגמה מס' 1, ואת כל הדוגמאות מ-5 עד 15.

בסעיף הבא יהיה כתוב כך: לפני פסוקית נושאת, נושאת ומושאת, לא יבוא פסיק. לפי אותה רוח, כאשר הפסוקית הנושאת או המושאת באה בראש המשפט, שלא במקומה הרגיל, יבוא בדרך כלל פסיק אחריה. פיצלתי את הסעיף לשניים והבחנתי, משום שאנחנו חייבים לעשות הבחנה כזאת.

ועדיין לא דיברנו בשני הסעיפים האלה על משפט הזיקה, בשבילו יש סעיף מיוחד, כמו שמופיע אצלנו בסעיף 13.

הא' בר-אשר: אין החלטה שאין לערער אחריה אחרי שהתקבלה. אבל הסעיף הזה נדון בפרטנות מוגזמת בישיבה הקודמת ולבסוף נתקבלה הכרעה. יש מילים ומונחים שהתקבלו באקדמיה על חודו של קול, וכל אדם חושב שההצעה שהוא הציע טובה מהצעתם של האחרים. אני מדבר על סדר הדיון: אנחנו נמצאים בסעיף 13. נדון בו, ואם ייגזר ממנו משהו לסעיפים אחרים נחזור לדון בו.

הא' אזר: סעיף 13 דן במשפט הזיקה, ולא רק במשפט הזיקה אלא בכל משפט לוואי. אני נוטה לקבל אותו כמעט כפי שהוא, אולם ישנה סתירה בינו ובין מה שמופיע בסעיף 11, ולפיכך אני חייב לשנות במשהו את סעיף 11.

הא' אורנן: לפני סעיף 11 יש כותרת: "הפיסוק במשפט המורכב". כל זמן שלא סיימנו את הדיון בפיסוק במשפט המורכב, אנחנו דנים בכל הנושא שמתחיל בסעיף 11. כשאתה רואה בהמשך סתירות לדברים קודמים, יש מקום לחזור ולדבר על כך. אין צורך להיות פורמליסט ולומר שזה היה בסעיף הקודם.

ועתה לעצם הדברים. סעיף 13 סותר את הדוגמה הראשונה בסעיף 11, "הנער חצה את הכביש שכבר תבע קרבנות רבים, בריצה מטורפת". הפסוקית אינה מציינת כביש אחד מבין חמישה כבישים; הכביש כבר ידוע, וכעת מזכירים אגב אורחא שהוא כבר תבע קרבנות רבים. זהו בדיוק לוואי לא מצמצם, שלפי סעיף 13 יש לשים פסיק לפניו ולאחריו. עכשיו אומר שהצעתו של אזר היא בעצם חזרה לכללי תש"ן שהציעה ועדת הפיסוק. ראינו שאי-אפשר להביא את הכול בעיסה אחת, אלא יש להפריד בין העניינים השונים.

לכן באה כותרת "הפיסוק במשפט המורכב", אחר כך יש דברים כלליים על המשפט המורכב, ואחר כך חלוקה: ראשית דנים בפסוקית שהיא בתפקיד לוואי, זאת הבעיה הראשונה והחשובה ביותר; אחרי זה בפסוקית בתפקיד אחר, כלומר תיאורים, מושאים ונושאים; ושם יש מקום הולם גם למשפט ייחוד.

אם רוצים לקצר כל כך, התוצאה היא שנעשה דבר שאין לשאת אותו. רבותי, סלחו לי. הדברים שאני רוצה לומר לכם אינם דברי נבואה, אבל הם ברורים לי מאוד: לא יעברו עשר שנים וכללי הפיסוק החדשים, אם נקבל אותם בצורתם זו, יצטרכו עיון ותיקון. שוב תשב ועדה במשך חמש שנים ותבחן הכול מחדש, או שאיש לא ישים לב לכללים. אם עושים עבודה, אני מציע שהיא תיעשה במלוא תשומת הלב וברצינות, ולא נחשוב שהעיקר הוא לעשות את הכול בקיצור מפני שבית-הספר לא יבין.

הא' בראש: אני מקבל את הכיוון שהותווה פה לדיון: גדון תחילה בסעיף 13, ולאחר שיאושר נחזור לתקן את סעיף 11 כפי שיידרש.

הא' יהלום: לא נראה לי שהציבור יקבל הבחנה בין לוואי מצמצם ולוואי שאיננו מצמצם. אני מציע לבטל את כל סעיף 13!

הא' בראש: זה הנימוק, שהציבור לא יקבל? אתה חושב שהציבור יקבל את כל ההחלטות האחרות של האקדמיה?

הא' בלאו: אני רוצה לתמוך בהצעתו של מר יהלום להשמיט כליל את סעיף 13. ההבחנה בין משפט לוואי מצמצם לבין משפט לוואי לא מצמצם איננה כל כך ברורה כפי שחושבים לעתים קרובות. השאלה היא אם כדאי לקיים מערכת כללים אחת לגבי משפטי זיקה ומערכת כללים שונה בכל המשפטים האחרים.

יש משפטים אשר בהם הקביעה אם הלוואי מצמצם או לא מצמצם איננה קלה. למשל, "וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם" (שמות לב, יג). לכאורה "וכל הארץ הזאת אתן לזרעכם" הוא משפט שלם ואין כל צורך להוסיף הגדרה לארץ, ובכל זאת קשה לומר בוודאות מוחלטת שזהו לוואי לא מצמצם.

נראה לי שדי שנאמר, כפי שאמרנו בדרך כלל, שהכותב יטיל פסיק אם הוא מרגיש שדרושה הפסקה מיוחדת במקום כלשהו. בזה כבר כללנו את רוב המקרים של הלוואים הלא-מצמצמים. נשתמש אפוא בכללים הרגילים הנוהגים בכל המשפטים, ובתוך החופש שאנו מעניקים לכותב נוכל לכלול גם את המשפטים המצמצמים והלא-מצמצמים, ונפטרנו מעונשם של המונחים האלה.

הא' צרפתי: כבר אמרתי שלדעתי יש לקצר את כללי הפיסוק ככל האפשר. אבל לעניות דעתי, דווקא ההבדל בין לוואי מצמצם ולא מצמצם הוא עקרוני ויש לו נפקא מינה למשמעות. העובדה שיש מקרי גבול אינה סיבה לוותר על ההבחנה, שהרי גם בכללים ברורים מאוד יש מקרי גבול.

אתן משפט לדוגמה: "החיילים, שהתעייפו במסע הקשה, קיבלו יום מנוחה". בפסוק כזה פירושו של המשפט שכל החיילים קיבלו חופש. אבל המשפט "החיילים שהתעייפו במסע הקשה קיבלו יום מנוחה", פירושו שרק אותם החיילים שהתעייפו, ולא אחרים, קיבלו חופש.

הא' בלאו: האם מספיק לדעתך לומר שכאשר מפסיקים בדיבור מטילים פסיק, וכאשר אין מפסיקים אין מטילים פסיק?

הא' צרפתי: אם העיקרון הזה ייקבע ככלל קבוע ומוחלט – אני מסכים לו בשתי ידי. אבל אם במשפט ייחוד, למשל, אתה טורח לפרט אם יבוא פסיק אחר חלק הייחוד או לא, עליך לפרט גם את עניין הלוואי המצמצם והלא-מצמצם.

הא' אבנר: יש לי ספק גדול אם יש בכלל בעברית טובה לוואי לא-מצמצם אמיתי. לא במקרה, כאשר חיפש הא' בלאו דוגמה של לוואי לא-מצמצם הוא מצא לוואי שהוא ספק מצמצם. אינני בטוח שכדי להכשיר את הטרפה הזאת אנחנו זקוקים לכלל.

[הערת הא' אבנר בעת ההגהה (תשרי התשנ"ד): לימים מצאתי דוגמות לדבר, אבל כולן מוסבות על האלוהות, רובן ככולן לשון ברכות, כגון "...ה'... אשר קידשנו במצוותיו וכו'". אני אסיר תודה ל"י עופר על דוגמה שאינה לשון ברכות, אבל היא מוסבת על האל – דברי דויד המלך בשמ"א יז, לז: "ה' אשר הציכלני".]

הא' פורת: בין שנקבל את ההבחנה בפסוק ובין שנדחה אותה, אני סבור שאין ללמוד מן הפסוק אם הלוואי מצמצם או לא. כללי פסוק טובים צריכים לאפשר לי לפסק גם משפט מופקע מהקשרו.

הא' אלדר: אני מוצא טעם להפריד את משפט הלוואי הלא-מצמצם משאר המשפטים, ובתוכם גם ממשפט הלוואי המצמצם, מפני שמשפט לוואי לא מצמצם דומה במהותו למשפט מוסגר. משפט הלוואי הלא-מצמצם מיוחד בכך מכל המשפטים המורכבים: אין בו השלמה או המשך של התוכן אלא מעין הסגר, ועל כן ראוי לסגור אותו בפסיקים לפניו ואחריו. נכון, המינוח כאן קצת מכביד; לא כל מורה ולא כל תלמיד יוכלו להבדיל בין משפט לוואי מצמצם ולא מצמצם. אבל לאמתו של דבר אכן למשפט הזה יש אופי מיוחד, ואני סבור שיש לדון בו בסעיף לעצמו, לאחר הדיון בשאר הפסוקיות במשפט המורכב.

הא' אורנן: אני רוצה להזכיר לחברים הנכבדים שהמונחים משפט זיקה מצמצם ומשפט זיקה לא-מצמצם מצויים ברשימת "מונחי דקדוק לבתי ספר" שאושרה בוועד הדקדוק ובמליאה ופורסמה כחוק. המונחים האלה קיימים לא מהיום ולא מאתמול; זה דבר מיוסד. הפסוק כולו הוא המצאה די מאוחרת. אפשר היה להבין עברית גם לפני המאה ה-16, בזמן שלא היו שום סימני פסוק. האם תרצו להחזיר אותנו לאחור ולוותר על הפסוק? הפסוק הוא כלי "מודרני" בן 300-400 שנה, ועוד במאה שעברה התחדשו בעברית סימני

פיסוק, כגון המרכאות. והנה עומדים לפנינו שני מבנים של לשון השונים זה מזה, ויש לנו כלי שאפשר להשתמש בו – מדוע לא נשתמש בו? והלוא אין המדובר בחידוש של סימן שלא קיים עדיין, אלא בשימוש בסימן קיים. זהו כלי שהוא בידנו – איך אפשר לוותר עליו? ולא זו בלבד. בפעם הראשונה שהצגתי את העניין לפניכם, הבאתי לכם דוגמה ממאמר של אחד העם. הוא לא הניח פסיק במקום שלפי כל החוקים היה צריך להניח – גם לפי הגרמנית והרוסית שהיו השפות שלו – מפני שזה היה לוואי מצמצם. לזו היה מניח פסיק, הייתה הכוונה אחרת. המאמר הזה הוא כבר בן 100 שנה, וכבר אז התחילה בספרות ההבחנה בין שני סוגי הלוואי. לבוא היום ולבטל אותה נראה לי מעשה ראקציוני ביותר. הנה למשל, משפט מס' 5: "הוא כיוון את המשקפת אל הציפורים שעמדו על חוט החשמל". מובא פה גם הסבר: היו ציפורים רבות, חלק מהן עמדו על חוט החשמל, והאדם כיוון רק אל אלה. אם תניח שם פסיק, הכוונה היא אחרת: האדם כיוון אל כל הציפורים שהיו במראית עין, וכולן עמדו על חוט החשמל. זאת הבחנה פשוטה. אם מישו לא הבחין בה עד היום, יבחין בה מהיום והלאה. אם מורה לא הכיר את זה קודם, הוא יכיר על פי הדוגמאות שלנו. ולמה לא יכיר? זה דבר שמצוי בספרי לימוד, מצוי במונחי האקדמיה, מצוי בשפות אחרות שהוא מכיר.

לכן, דעתי היא כי אף שיש בהבחנה המוצעת קצת חידוש, ולמרות הנטייה החזקה שלנו לשמרנות, אנחנו יכולים לקבל אותה, מפני שהדבר מועיל, פשוט מועיל.

הא' בר-אשר: מה דעת התומכים בסעיף הזה על השאלה של אותם המקרים שקשה לדעת בהם אם הלוואי הוא מצמצם או לא מצמצם. צריך לתת לזה תשובה, במיוחד לאור טענתו של הא' פורת שלא הפיסוק יקבע אם הלוואי הוא מצמצם או לא, וצריך לשם כך הקשר גדול יותר.

הא' אורנן: זאת בעיה כללית בלשון: הלשון הטבעית היא רב-משמעית. איפה היינו חיים, ואיפה היו חיים אנשי הספרות, לזו הכול היה כלי-כך ברור? המשפטים נלחמים נגד משפטים המשתמעים לשתי פנים. בשבילם, למשל, כל פסיק הוא בעל חשיבות. העדתי פעם במשפט שעסק בפנינו של מפעל, והפסיק הוא שקבע לשופט כיצד להכריע, לאחר שהסברתי מה הם הלוואי מצמצם ולוואי לא מצמצם.

את הרב-משמעות שיש בלשון אין אנחנו מצווים לפתור. תפקידנו לתת כלים להבחין בין המשמעויות במקום שהדבר אפשרי. יש מילים שהן רב-משמעיות, יש משפטים שלמים שהם רב-משמעיים, יש הרבה דרכים לרב-משמעיות. במקום שאפשר להתגבר על הבעיה אין שום סיבה לוותר על כך.

ולשאלה מה אעשה כשאקבל משפט קצת מקוטע – יבוא הפסיק ויאמר את דברו! ננית שקיבלת רק משפט אחד, ללא הקשר, איך תדע, אתה הקורא, אם הכוונה היא לכל הציפורים או לחלק מהן? יבוא בעל הפסיקים, יניח שם פסיק או לא יניח – ובכך ייתן מידע מלא לקורא.

הא' בר-אשר: אני מקווה מאוד שהסופרים לא ישאלו אותנו איך לפסק. אך תלמידי בתי-הספר מקבלים בבחינת הבגרות משפטים בודדים, מנותקים מהקשר, ועליהם לפסק אותם. מה עליהם לעשות?

הא' אורנן: יש לי רעיון: על-ידי ההחלטה שלנו ישתנו בחינות הבגרות. יתחילו לשאול: "מה תהיה משמעות המשפט אם תניח פסיק במקום זה, ומה תהיה המשמעות אם לא תניח?" זאת תהיה התוצאה. אם נוותר על ההבחנה, לא יהיה שום קידום בעניין הזה. רבותי, ההבחנה שאני מדבר עליה מצויה בחיים. אם נוותר על זה, החיים יפסחו עלינו.

הא' יהלום: אני מציע לכלול את סעיף 13 בתוך סעיף 11, ולומר כך: "אחרי פסוקית יכול לבוא פסיק, אלא אם כן היא קצרה ביותר. בדרך כלל לא יבוא פסיק לפניו, אלא אם כן יש לה מעמד דומה למעמדו של מאמר מוסגר", או ניסוח דומה. אחרי הכלל תבוא דוגמה של לוואי לא מצמצם, כגון משפט מס' 1: "בריטניה, שהייתה מלכת הימים במאה התשע-עשרה, ירדה מגדולתה במאה העשרים".

הא' אזר: אני מסכים עם האומרים שמקרי גבול תמיד יהיו ויתקיימו לעד. מתקשים להבחין בין אדם חי לאדם מת, ובוודאי יתקשו להבחין בין לוואי מצמצם ולוואי לא מצמצם: לא זאת הבעיה. הבעיה היא שאנחנו רוצים להנך את הכותבים שייתנו דעתם למה שהם אומרים. האם הם מתכוונים לצרף לוואי על-מנת לצמצם את תחולתו של השם, באופן שה-reference של השם יהיה מדויק יותר, או שהלוואי שבא אחרי אותו שם הוא בבחינת תוספת מידע שיכולה לבוא ויכולה לא לבוא מבלי שהדבר יפגע בתוכן הדברים עצמם. הכותב צריך לתת דעתו אם הוא רוצה לשים שם לוואי מצמצם או לא, זה יכריח אותו לדבר ולכתוב בצורה ברורה יותר. מדוע נוותר על הכלי הזה?

אני בכלל בעד הבחנה ברורה בין סוגים שונים של פסוקיות. פסוקית לוואי אין דינה כפסוקית תיאורית, ופסוקית תיאורית אין דינה כפסוקית נושא ונשוא. גם מבחינה תחברית הדברים האלה שונים לחלוטין זה מזה. פסוקיות תיאוריות, ובתוכן גם פסוקית לוואי לא מצמצמת, הן בעצם לא פסוקיות משועבדות במלוא מובן המילה; הן פסוקיות המתקשרות אל פסוקיות אחרות, טפלות להן במידת מה, לוויינים לפסוקיות גרעיניות. לעומתן פסוקית לוואי מצמצם, פסוקית נושאית ופסוקית מושאית הן חלק של המשפט עצמו. אם תשמיט את פסוקית הנושא או המושא לא יישאר משפט. זו פסוקית נטועה, משובצת, בתוך משפט אחר. לכן אי-אפשר לדבר על כלל הפסוקיות. צריך לקיים את ההבחנה הזאת בין לוואי מצמצם ולא מצמצם. הסעיף הזה הוא מצוין, הוא הסעיף הטוב היחיד בכל הפרק על המשפט המורכב!

הא' צרפתי: אין סתירה בין מה שאומר הא' פורת שאין צריכים להחליט לפי הפיסוק אם הלוואי מצמצם או לא ובין אלה הרוצים לבטא את ההבחנה הזאת בפיסוק. הלוא אפשר לכתוב מאמר שלם בלי סימני פיסוק! אבל אם הפיסוק עוזר, למה לא להשתמש בו?

הא' בלאו: בישיבות האחרונות אמרנו שאיננו רוצים לכפות את הפיסוק מבחוץ: אנחנו מעוניינים שהפיסוק יבוא מן הכותב ורוצים להשאיר בידי הכותב את האפשרויות השונות. והנה כאן, אך ורק לגבי פסוקית זיקה מצמצמת ולא מצמצמת, אנחנו כופים על הכותב הר כגיגית ומחייבים אותו לפסק על פי הבחנה תחבירית מסוימת.

נפגשתי פעם עם הא' סידני גרינבאום, האיש שכתב את הדקדוק המודרני האנגלי, והוא התלונן מרות על זה שתלמידים ומוריהם מבזבזים זמן רב כדי להחליט מתי באנגלית פסוקית זיקה היא מצמצמת ומתי אינה מצמצמת. הדברים נאמרו חרף העובדה שבאנגלית יש לעתים קרובות הבדל של מבנה בין שני הסוגים!

ההבדלים בין משפטי זיקה לבין משפטים אחרים אינם כה גדולים. עוד בגרמניה, בתחילת המאה, קראו לשני סוגי המשפטים Relativsätze, משפטי זיקה. נלדקי, בדקדוקו הסורי, מדבר על המשפטים האלה תחת הכותרת הגדולה "משפטי זיקה", וכולל בה גם משפטי מושא, משפטי נושא וכדומה.

נדמה לי שנועיל יותר אם נכלול את הכול יחד ולא נכפה הבחנה בין משפטי זיקה מצמצמים ולא מצמצמים.

הא' אורנן: לא רק כאן באים כללי חובה. גם כל כללי הפסיק בסעיפים הקודמים הם בגדר חובה. למשל: סעיף 3: פסיק בא בין חלקי משפט כאשר אינם מחוברים בו"ו החיבור; סעיף 4: לזואי שני הבא אחרי לזואי ראשון, אתה מטיל על הכותב להבחין בין שני מקרים, ולפי ההבחנה הזאת יקבע אם יבוא פסיק או לא יבוא; סעיף 5: ביטוי מוסגר טעון פסיק לפניו ולאחרי; סעיף 6: פסיק יבוא לפני שם המשמש תמורה ולאחרי. כולם עד אחד.

למה ייתש כוחנו כשאנו מגיעים למקום שההבחנה בו היא באמת חשובה ויש לך אמצעי הבחנה על-ידי פסיק? ההבחנה היא אכן עניינו של הכותב, אבל ברגע שהוא החליט על כיוון, יש לו הנחיה.

הא' יהלום: לפני 30 שנה הייתי תלמיד של פרופ' עוזי אורנן בשיעור לתחביר, והוא הרביץ בי את תורת הלזואי המצמצם והבלתי מצמצם. מאז אני מנסה בלא הצלחה להבחין את ההבחנה הזאת, ואין הדבר עולה בידי. כל משפט שאני כותב ויש בו אפשרות כזאת, אני שוקל אם אטיל כאן פסיק או לא אטיל. אין כאן חיתוך ברור של כלל שפועל בשטח.

הא' בלאו: אני רוצה לקרוא את הנוסח שהתקבל בסעיף 11, מפני שנאמר כאן שניסחנו ניסוחים תחוכים: "אחרי פסוקית יכול לבוא פסיק אלא אם היא קצרה ביותר. בדרך כלל לא יבוא פסיק לפניה, אלא אם כן וכו'".

הא' אבנר: הסכמנו שבמבוא הפרק על הפסיק ייאמר שהחוקים הם רשות.

הא' אזר: אולי נכניס שינוי קטן כדי שיתקבל על-דעת המתנגדים. במקום לומר "פסוקית

שהיא לזואי לא מצמצם", אפשר לומר "פסוקית שהכותב תופס אותה כלזואי לא מצמצם", ולהותיר שיקול דעת לכותב.

הא' בר-אשר: רבותיי המכובדים, ההצעות העומדות לפנינו הן שלוש: יש הצעה לקיים את סעיף 13 כמות שהוא, יש הצעה מנוגדת לסלק כליל, ויש הצעה שלישית, הצעתו של הא' אור, לתקן את ניסוח הסעיף ולכתוב "פסוקית שהכותב תופס אותה כלזואי לא מצמצם". אני מציע שתחילה נצביע אם מקבלים את הסעיף או דוחים אותו. אם הוא יתקבל, נוכל לשפר אותו.

הצבעה

בעד אישור סעיף 13 - 10
נגד - 5

סעיף 13 נתקבל.

הא' בר-אשר: הא' אור, האם אתה מציע לשנות את ניסוח הסעיף? לדעתי, לא כדאי לתלות את העניין בהרגשתו של הכותב, כי אם נלך בדרך הזאת אפשר ללכת בה בכל סעיף וסעיף.

הא' אור: אני מסכים שהניסוח יישאר כפי שהוא.

הא' בר-אשר: אם כך, נתקבל הסעיף הזה. עכשיו אתה רוצה לחזור לסעיף 11?

הא' אור: ראשית, כבר הסכמנו לסלק מן הסעיף הזה כליל את פסוקיות הלזואי. השאלה היא אם נשאיר את שאר הפסוקיות כקבוצה אחת הטרזוגנית. אני סבור שעלינו לחלק את הפסוקיות לשני סוגים גדולים: פסוקיות תיאוריות, שעליהן חל הכלל שמופיע בסעיף 11, ופסוקיות שהן חלק מהותי של המשפט כולו - פסוקיות נושא, נושא או מושא, שאחריהן לא יבוא פסיק.

למשל: "מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת". אין שמים פסיק אחרי פסוקית נושאית כזאת. אני מציע אפוא לנסח כך: "אחרי פסוקיות תיאוריות יכול לבוא פסיק", וכאן יבוא לדוגמה משפטים 4-2, 16-17. אחר-כך ייאמר בסעיף נוסף: "לפני פסוקית נושא, נושא או מושא, לא יבוא פסיק". פה יש קביעה מוחלטת, ואין מקום לבחירת הכותב.

הא' צרפתי: אני מציע להשאיר את הסעיף כמות שהוא, ולמחוק רק את הדוגמה הראשונה, שיש בה פסוקית לזואי.

הא' אירמאי: אני מבקש דבר אחד: ינוסחו הכללים כך או אחרת, ובלבד שיגודרו המונחים המשמשים בהם. מונחים שאינם מוגדרים במילוני האקדמיה יש לכלול במילון קטן הנספח לכללים.

הא' אורנן: הדברים שאמר הא' אזר נכונים מאוד. אני מצטער מאוד שאנחנו לא מעיינים עכשיו בכללי תש"ן, משום שנעשתה בהם כל ההבחנה התחבירית הנדרשת. יש כאן אפילו הבחנות שלא הוזכרו כאן, כגון לוואי תוכן, לוואי הבא בצורת שם פועל, משפט הפותח במילה המציינת את דעתו של הדובר כמו ייתכן, ברור, ופסוקית שמילת הקישור בראשה היא מה ש, או מי ש.

הא' בר-אשר: אני חייב להגיד לך, כאן זה כבר לא פורמליזם. היה ויכוח ארוך על מידת הפורטנות שלנו בכללים ונתקבל העיקרון שדוחים את הפורטנות שהייתה בהצעת תש"ן. אם מתקבל סעיף 13 ובסעיף 11 יש לו סתירה כטענת הא' אזר, חייבים להתייחס לעניין. אבל הוויכוח אם אנחנו הולכים לכללים פורטניים או לכללים לא פורטניים כבר הוכרע.

הא' אורנן: אינני רואה סיבה שלא נחזור בנו מן ההחלטה שלא מפרטים, אם יש עכשיו הרהורי חרטה ואם הפירוט מועיל לעצם העניין. הא' אזר מראה לנו שהפירוט מועיל. לאמתו של דבר גם הצעת אזר היא פחות מדי. אם נסתפק בה, שוב יהיו סתירות פנימיות שיתגלו אולי בעמוד הבא. מוטב לפרט כל סוג בפני עצמו.

הא' בלאו: אינני רואה את ההבדל הגדול בין פסוקים תיאוריים לבין מה שקוראים פסוקי שם עצם, כמו נושא, נשוא ומושא. במשפטים כגון "האיש הצעיר האמין בכל לבו שאין הירח עולה, עד שעלה הירח" או "הבנתי שאני בצרות, מיד כשראיתי אותו" יש פסיק אחד הבא אחרי משפט המושא, וההתנהגות היא בדיוק כמו במשפטים תיאוריים. אין לפתור קושי בניסוח על-ידי מונחים דקדוקיים מרובים, שלא יהיו מובנים לציבור ולתלמידים. אין הצר הזה שווה בנזק המלך. גם בכללי תש"ן וגם בכללי תשנ"א לא הופרדו המשפטים התיאוריים מן היתר. אינני חושב שכדאי לאמץ עכשיו הבחנה כזאת.

הא' אזר: הייתי מקבל את דברי הא' בלאו, אבל דבר אחד קטן מפריע לי. לא הייתי רוצה בשום אופן ששימו פסיק לפני פסוקית מושא ולפני פסוקית נושאית, כי קבוצת המשפטים מחליפי השם שונה שוני מהותי מקבוצת המשפטים התיאוריים. הדבר בא לידי ביטוי בכך שפסוקיות תיאוריות יכולות לבוא לפני הפסוקית העיקרית או אחריה בלי שירגש הבדל ממשי מבחינה תחבירית, ואילו כאשר פסוקית מושאית באה בראש המשפט אפשר להרגיש שהוכנס שינוי מכוון בסדר המילים. כך בדוגמות 5 ו-8. למשל: "שאיין הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש" – זאת לא כל כך עברית. יש פה איזה שינוי מכוון בסדר המילים הבא להפוך את המשפט למשפט בעל topic (משפט שמדברים עליו) ו-comment (נשוא תוכן). במקרה כזה יבוא פסיק.

במשפטים שיש בהם פסוקית תיאורית סדר המילים אינו עקרוני. התיאור יכול לבוא בראש המשפט, ואז יבוא פסיק אחריו, ויכול לבוא בסוף המשפט, ואז מומלץ שלא לתת פסיק אחריו. כל זה מקובל עליי. יש כאן עניין של שיקול דעת אם להטיל פסיק, ואפשר להתחשב באורך התיאור. אבל במשפטים מחליפי השם, ובייחוד במשפטים הפותחים בייתכן ש, ברור ש, אין ספק ש (פרופ' רוזן קרא להם משפטי חג"ם, חסרי גוף ומספר), אסור להטיל פסיק בין הנשוא הבא בראש המשפט ובין מה שבא אחר כך. זאת יש לנסח במפורש.

הא' אלדר: לעניות דעתי אפשר לקיים את הנוסח של סעיף 11 כמעט כלשונו (בהשמטת המשפטים שבהם פסוקיות לוואי), ובשינוי לשון קל להגיע אל מה שהא' אור ביקש להגיע. אני מציע לנסח: "לא יבוא פסיק לפני פסוקית, אלא אם כן היא פסוקית תיאורית ארוכה". מורים המלמדים את הכללים יכולים להסביר שלא יבוא פסיק לא לפני פסוקית תיאורית קצרה, לא לפני פסוקית נושא ולא לפני פסוקית נשוא. לעניין זה כולן שוות. יוצאים מן הכלל רק משפטי תיאור ארוכים שבהם אפשר להעמיד פסיק לפני הפסוקית.

הא' בלאו: בעניין סדר המילים: אם באה במשפט פסוקית תיאורית מוצרכת, סדר המילים במשפט איננו חופשי. למשל, "כדי לשים קץ לוויכוחים הממושכים החליטה המועצה כך וכך". הסדר הטבעי הוא "המועצה החליטה כך וכך כדי לשים קץ לוויכוחים הממושכים". הקדמת המשפט כאן היא כמו הקדמת המשפט הטפל של משפט מושא. יוצא אפוא שההבדלים בין סוגי הפסוקיות אינם גדולים כל כך, ואין צורך לפצל בגללם את הסעיף לשניים.

הא' אורנן: נשמעה כאן ההערה ש"זה לא עברית" לפתוח משפט ב"ש" ולומר למשל: "שאינן הירח עולה עד שתכלה פרוטה מן הכיס, האמין האיש בכל לבו". רבותיי, יש ספר הנחשב לספר קלסי, תולדות האמונה הישראלית ליחזקאל קויפמן. מי שיקרא את שמונת הכרכים, אני מבטיח שימצא לפחות 800 משפטים מן הסוג האמור. זה הסגנון הרגיל של הכותב הזה, כותב מכובד שאיש לא יבוא לפסול אותו. איננו באים כאן להנחות את סגנון הכותבים ולהטיל איסורים על כתיבתם. אנחנו יכולים רק להגיד להם: כאשר תכתבו, שימו לב לעקרונות האלה של הפיסוק.

הא' בר-אשר: הבחנתי במקומונים הירושלמים במשפט "זה מה יש". המשפט הזה חדל כבר להיות משפט נלעג או מצחיק. יש לך כתיבה כזאת שמתקבלת כעברית.

הא' אורנן: אינני רוצה להגזים עד כדי כך, ולקחת את המקומונים כדוגמה בשבילנו. אבל את הספרות שנכתבת היום צריך לקרוא וללמוד ממנה. אין לפסול דבר מפני שהוא מבני דורנו.

הא' אזר: יש לי הרושם שאנו מפחדים להשתמש במונחים מקצועיים. האם קהל היעד שלנו אינו מבין מהי פסוקית מושא, ולכן צריכים לעקוף את המונח הזה ולדבר על פסוקית קצרה ופסוקית ארוכה? מי קהל היעד של הכללים?

הא' טל: לשיטתך צריך לצרף לכללים ספר תחביר קטן שיסביר את כל המונחים שהשתמשת בהם... אי אפשר להשאיר זאת למורים. ראינו מה הם עושים. גם בישיבות הקודמות הסכמנו שיש צורך לפשט את הכללים.

הא' אורנן: מוטל עלינו לדאוג לכך שהכללים יהיו טובים. יבוא מי אשר ידבנו לבו וייתן פירושים לכללים האלה.

הא' ברי-אשר: אני חושב שמצינו את העניין. דבר אחד הוסכם על הכול: סעיף 11 לא יעסוק במשפטי לוואי, ועל כן יושמטו ממנו המשפטים מס' 1 ומס' 18.

אפשרות אחת היא להשאיר את הסעיף כמות שהוא. כך הציע הא' צרפתי ואני מבין שזו גם דעתו של הא' בלאו. הצעה שנייה היא הצעתו של הא' אלדר, המנסה לחבר את כל ההצעות ולומר "אחרי פסוקית יכול לבוא פסיק אלא אם היא קצרה ביותר. לא יבוא פסיק לפניה – כלומר, הוא מוחק את המילים בדרך כלל – אלא אם כן היא פסוקית תיאור ארוכה במיוחד". ההצעה השלישית היא הצעתו של הא' אור להפריד בסעיף הזה בין פסוקיות התיאור מכאן ובין פסוקיות נושא מושא ונשוא מכאן.

הצבעה

- בעד הצעת הא' צרפתי – 9
- בעת הצעת הא' אלדר – 6
- בעת הצעת הא' אזר – 1

סעיף 11 אושר, בהשמטת המשפטים הכוללים פסוקיות לוואי.

הא' ברי-אשר: אנחנו מגיעים לסימן הנקרא "נקודה ופסיק". יודעי דבר אומרים שמכאן ואילך אין כמעט הבדל בין כללי התש"ן וכללי התשנ"א, ואפשר לקוות שהמלאכה תהיה קלה יותר.

ג. נקודה ופסיק (5)

[14§]

נקודה ופסיק מורים על הפסק גדול משיעור הפסיק וקטן משיעורה של הנקודה. בדרך כלל שמים נקודה ופסיק

א. בפירוט עניינים, ובכלל זה שמות, כדי להפריד בין צירופי עניינים שונים, כגון:

(1) אלו מפסיקין לפאה: הנחל והשלולית; דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים; הבור והניר.

(2) הייתי בא אצלה כמה פעמים ביום לראות בשלומה ולסייע לה בפדיון; להרצות המעות של נדבה וליתן לזה פרוטה אחת כנגד מעה של שתי פרוטות ולזה כנגד מעה של שלוש פרוטות; להזכירה חובות ישנים שיש לה אצל בעלי בתים ידועים.

(3) בטקס נכחו שרים רבים וביניהם שר הפנים מר א"א; שר העבודה והרווחה מר ב"ב; שר המשטרה מר ג"ג; סגן ראש הממשלה מר ד"ד, ועוד.

ב. בין משפטים עצמאיים מבחינה דקדוקית, אבל קשורים זה בזה קשר ענייני אמיץ, כגון:

(4) אשריך שכן זה יצא מחלצוך; כמותו ירבו בישראל!

(5) בן מלך אתה, והם תרבות זרע עבדים; אריה אתה, והם עדת אחשתרנים חורצי לשון.

ג. בין איברים שונים של המחזורת, בייחוד כשהיא ארוכה, כגון:

(6) אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה. ב"ש אומרים: מברך על היום

ואחר כך מברך על היין, וב"ה אומרים: מברך על היין ואח"כ מברך על היום; ב"ש

אומרים: נוטלין לידיים ואח"כ מוזגין את הכוס, ובית הלל אומרים: מוזגין את

הכוס ואח"כ נוטלין לידיים; ב"ש אומרים: מקנח ידיו במפה ומניחה על השולחן

ובית הלל אומרים: על הכסת; ב"ש אומרים: מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין

לידיים, וב"ה אומרים: נוטלין לידיים ואח"כ מכבדים את הבית; ב"ש אומרים: נר

ומזון, בשמים והבדלה, וב"ה אומרים: נר ובשמים, מזון והבדלה; ב"ש אומרים:

שברא מאור האש, וב"ה אומרים: בורא מאורי האש.

(7) [דוגמה נוספת - 18§ דוגמה (6)]

הא' אור: דוגמה 3 אינה נראית לי. הסימן נקודה ופסיק בא כשיש משפט ארוך שבתוכו יש פסיק או מילות חיבור, והכותב רוצה לציין הפסק קצת יותר מורגש. אבל אם יש רק מקום הפסק אחד, מדוע להשתמש בנקודה ופסיק? נשים שם פסיק בלבד!

הא' צרפתי: לו היינו מסמנים פסיק בין התפקיד ובין שם האדם, היה צורך בנקודה ופסיק בין אדם לאדם, שאם לא כן יחשוב הקורא ששר הפנים הוא אדם אחד, מר א"א הוא אדם אחר, שר העבודה הוא אדם שלישי ומר ב"ב הוא אדם רביעי!

הא' טל: בכל מקום שיש נקודה ופסיק, אפשר לשים נקודה ואפשר לשים פסיק. הסימן הזה צריך להיות נתון לבחירת הכותב עצמו, הוא יחליט שכך הוא רוצה.

הא' אבנר: הסימן נקודה ופסיק עומד לרשות הכותב בשעה שהוא רוצה להבהיר שההפסק גדול מפסיק וקטן מנקודה. אין מקרה שנקודה ופסיק הוא סימן בלעדי ולא יכול לבוא סימן אחר במקומו. תמיד אפשר להחליפו בפסיק או בנקודה או גם בזה וגם בזה.

הא' בר-אשר: איזה ניסוח אתה מציע?

הא' אבנר: "הסימן נקודה ופסיק הוא סימן רשות העומד לרשות הכותב כשהוא רוצה להבהיר שההפסק גדול מפסיק וקטן מנקודה".

הא' בר-אשר: צרפתי מציע להשאיר את הדברים כמות שהם, כיוון שלדעתו זה אומר בדיוק את מה שהא' טל ואבנר התכוונו לומר. ואילו לדעת הא' טל ואבנר צריך לפרש שהסימן הוא לעולם רשות. יש לפנינו שתי הצעות ואני מעמיד אותן להצבעה.

הצבעה

- 8 – בעד ההצעה לקיים את הנוסח כמות שהוא
5 – בעת הצעת הא' אבנר וטל

הסעיף אושר בנוסחו המקורי.

הא' עסיס: רוב המשפטים שהובאו פה לדוגמה אינם טובים. במשפט 2 אינני רואה כל אפשרות לשים נקודה ופסיק. במשפט 3 אפשר לשים נקודה ופסיק רק אם יוטל פסיק בין כל תואר ובין שם האדם הנושא את התואר.

הא' בר-אשר: בין השם ובין תוארו במשפט 3 צריך לבוא פסיק, ובין כל אחד מן הפריטים יבוא נקודה ופסיק.

הא' אלדר: אני מציע להוסיף לסעיף א דוגמה אחת, המבטאת צורת כתיבה רווחת. כאשר פירוט עניינים בא בצורה של סיעוף נוהגים לסמן נקודה ופסיק בין עניין לחברו. למשל: אלו הסוגיות הדקדוקיות שנדונו בישיבת האקדמיה: א. פסיק; ב. נקודה ופסיק; ג. נקודתיים.

הא' בר-אשר: הדוגמה מתקבלת, ואתה מתבקש להגיש אותה למוכירות המדעית. הגענו לסעיף הנקודתיים. כפי שאתם רואים, זהו סעיף ארוך, ואני פותח את הדיון בסעיף כולו.

ד. נקודתיים (:)

[15§]

נקודתיים באות

א. לפני ציטוט של דיבור ישיר, כגון:

(1) כבר בפתח קראה בעליצות מעושה:

- כל זה לא הספיק לנו!

תמהנו: על מה הוצאתם?

- על כרטיסים ועל בלויים.

ומיד הוסיפה בשאלה: ולאכול - לא צריך?!

ב. לפני פירוט, כגון:

(2) המילים והביטויים הבאים להלן - משמעותם כמפורש בצדס: "בכתב" - לרבות בכל דרך אחרת של הצגת אותיות, ספרות או סימנים בצורה הנראית לעין או הניתנת לפענוח חזותי; "דין" - כל אחד מאלה:

(1) חיקוק;

(2) דינים דתיים - בין שבעל פה ובין שבכתב - כפי תוקפם במדינה;

(3) (א) אקט של הפרלמנט הבריטי או דבר המלך במועצתו או חלק מהם;

(ב) דינים עותמאניים כפי תוקפם במדינה.

(3) [עין §14, דוגמות (1), (6)].

ג. לפני משפטים שהם מסקנה, הסבר או סיכום של מה שקדם להם, כגון:

(4) לעולם אי אתה יכול לעמוד על טיבו של אדם זה: יש שנהרג על שווה פרוטה ומגרש מלפניו כל פושט יד, ויש שעוברת עליו רוח נדיבה, והוא נותן דווקא במקום שלא ציפו לכך, וכמו אגב-אורח, צדקה גדולה עד כדי להבהיל את המקבל.

(5) אדם זה נוכל ורמאי, בדאי, גנב, אף רוצח; בקיצור: ברייה מסוכנת.

הערה: במשפטים כאלה, במקום נקודתיים ניתן לשים פסיק או קו מפריד, כגון:

(6) אדם זה נוכל ורמאי, בדאי, גנב, אף רוצח; בקיצור, ברייה מסוכנת.

או:

(7) אדם זה נוכל ורמאי, בדאי, גנב, אף רוצח; בקיצור - ברייה מסוכנת.

ד. לפני מילים או צירופים, המוסרים את תוכן המוזכר לפניהם, או את שמו, כגון:

(8) פרק א: תחולה; פרק ב: פירוש מילים וביטויים.

הא' טל: לדוגמה 5: אנחנו מרבים בסימנים לציון סיכום. יש לנו פסיק לסיכום, יש לנו קו מפריד לסיכום, האם אנו זקוקים גם לנקודתיים?

הא' בר-אשר: הסעיף מציע גם אפשרויות אחרות כדברייך. אבל השימוש בנקודתיים כאן נלקח מן החיים. יש אנשים הנוהגים לדבר בסימני פיסוק: "זה מה שאמרת. נקודה.", "עלו פה כמה הצעות. נקודתיים..."

הא' אירמאי: נסתכל בפיסוקו של המסמך שלפנינו. כתוב בסעיף שלנו "נקודתיים באות" ואחר כך יש פירוט. למה אין כאן נקודתיים?

הא' צרפתי: היית צודק לו היה פה ביטוי מכליל כגון "נקודתיים באות במקרים האלה"; אבל בניסוח שלנו המשפט נשבר כביכול, ויש מקום לסמן זאת בקו מפריד.

הא' אבנר: לא נזכר כאן השימוש בנקודתיים לציון עמוד ב של ציטוטים מן התלמוד.

הא' בר-אשר: בעיתונות המדעית – להוציא כתבי-עת כסיני והמעייין וכיוצא בהם – רגילים לציון עמוד א ועמוד ב בראשי תיבות (ע"א או ע"ב). אפשר להוסיף הערה שבספרות הרבנית ואצל ההולכים בעקבותיה משמשת הנקודה לציון עמוד א והנקודתיים לציון עמוד ב.

הא' אירמאי: חשבתי שאנחנו דנים רק בסימני פיסוק. אם מוסיפים סימן זיהוי לעמוד א ולעמוד ב, צריך להוסיף עוד סימני זיהוי, כגון הסימן של "חֲלָקִי", שהוא גם כן נקודתיים.

הא' בר-אשר: אין הנידון דומה לראיה. אם אתה מביא את הסימן הזה, אתה צריך להביא גם את הפלוס והמינוס, וגם את סימן הכפל. אלה סימנים השייכים בכלל למערכת אחרת. אבל בתוך הטקסט הרצוף של הספרות, אתה עשוי למצוא את הנקודתיים לא כסימן חשבוני.

הא' רצהבי: אם הבאנו את השימוש של נקודה ונקודתיים לציון עמוד א ועמוד ב, מן הראוי לציון שימוש נוסף של הנקודתיים: שתי נקודות מציינות סוף פסוק, וזה מצוי בכתבי-יד לא רק במקרא אלא גם במקומות אחרים.

הא' בר-אשר: נוספו לנו כאן שתי הערות על שימושים נוספים של הנקודתיים.

סעיף 15 אושר ברוב קולות.

הא' בר-אשר: אנו עוברים לרצף נקודות. רגילים לקרוא לסימן "שלוש נקודות" וזאת גם הצורה השכיחה.

ה. רצף נקודות; רצף קווים

[16§]

רצף נקודות (...)

סימן שלוש נקודות רצופות מורה על קטיעת העניין (1-3), או על השמטה בציטוט דברים, או על רמז מן הכותב, שיש לו מחשבות או רגשות שאינו מעלה אותם בכתב. כן מורה הסימן על גמגום או על קיטוע בדיבור, או על שיבוש וטשטוש או ערפול במחשבה או בזיכרון, או על שישוע דברים הנמסרים מפי דובריהם.

כגון:

- (1) את החולה שואלים... (השלים: ואת הבריא מאכילים).
- (2) סכין מסוכן ביד חכם... (השלים: ביד שוטה לא כל שכן).
- (3) הכל אפשר, אם רק מה' יצא הדבר... היא, לאה בעצמה, אינה אומרת לא הן ולא לאו...
- (4) הילדים אינם תלויים בה... עומדים הם ברשות עצמם... ואהרן זה הנה הוא אומר... לא ניתן את אחותנו... אבל...
- (5) הורגש, לרגעים, אפילו מין כובד מיוחד, מיותר...

הא' רצהבי: רציתי להוסיף עוד סוג: דברים שאין רצון להעלותם על הנייר. למשל, קללה עסיסית: שמים שלוש נקודות והקורא מבין.

סעיף 16 אושר פה אחד.

[17§]

רצף קווים (- -)

רצף קווים מפרידים (שלושה ויותר) מצוי בספרות כדי לציין תיאור או עמדה רגשית שהמחבר מעדיף שלא להביעם במילים. אין כללים לשימוש זה, והוא מסור לידיו של הכותב.

כגון:

- (1) הרי לא יישאר אז לו, לר' יוסף, אלא להניח ראשו בחוץ... על הסלעים אשר לפני מלון "הראל" -----
- (2) ישיש אחד, בעל פנים ארטיסטיים, איטלקיים, מטייל לתומו, חיטט בקצות משענתו בגלי הצדפים, וקול האחות החיה שגם עיניה כעיני האיטלקיות, צלצל באוזן - - -
- (3) "אם יש עוד שרידי עם ואם יכולים הם להקים להם ניר במקומותיהם - יתחזקו ויקימו ותהא תקומתם מכל מקום" -----

הא' ייבין: כדאי לתת דוגמות של שלושה קווים, שהרי זהו השימוש השכיח. לפי הדוגמות פה נראה כאילו הנוהג הרגיל הוא הרבה קווים ולא שלושה.

הא' אירמאי: בספרות המקצועית נהוג לעתים קרובות שמצטטים קטע ואחר כך רוצים לעבור לקטע אחר. בין שניהם מעבירים שורה או שתי שורות של קווים לסימון ההשמטה. אין פה עניין של רגש, אלא פשוט השמטה, וצריך להוסיף לסעיף את השימוש הזה.

הא' בריאשר: בסעיף זה תבוא תוספת וייאמר כי בסוגים שונים של ספרות יבואו קווים לסימון דילוג בציטוט. אפשר גם להפנות אל סעיף 20 הדין בסוגריים, שגם בו יש הערה על דילוג בציטוט.

סעיף 17 אושר פה אחד.

הא' בר-אשר: אנחנו דנים עכשיו בקו המפריד, ונדון בסעיף 18 ובסעיף 19 יחדיו.

1. קו מפריד (-)

[18§]

קו מפריד, כלומר קו שלפניו ואחריו יש רווח, משמש במקום פסיק

א. כשמורגש צורך להפריד הפרדה יתרה בין חלקים שונים, בייחוד כשבחלק אחד יש משום חידוש או תמיהה לגבי חברו, כגון:

(1) תאמר אהיה רב - לא למדתי תורה.

(2) אף אנוכי דבש מצאתי - אך לא בא אל פי ואל שפתיי.

(3) שמה לפני הרבה שנים - צעיר ועז אז הייתי - כרמים רחוקים נטרתי.

(עיין 20§, דוגמה (2))

ב. במקרה שיש השמטה (ellipsis) במשפט, כגון:

(4) אם בא אצלך עני בשחרית, תן לו, בערבית - תן לו.

(5) פלוני רוצה תורה, ואלמוני - סחורה.

ג. לפני הסיפה של מחזורת, כגון:

(6) אף על פי שגדליה התפרנס מן המלמדות בדוחק, וכל ימיו היה לו מיחוש, ואשתו

הייתה חולנית; אע"פ שבימות החורף לא היו החלונות השבורים שבביתו הנמוך

עומדים בפני הדלף; אף-על-פי שלא בכל יום היה גדליה וביתו יכולים לקיים מצוות

עשה שבתורה: "בערב תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם" - בכל זאת, אילו סר אליו

מלאך המוות ואמר לו: "עדיין לא בא יומך, אולם אם חפץ אתה ברצון טוב, יכול

אני לגאול אותך מחייד המרים", היה יורק לו בפניו.

[19§]

קו מפריד בא לעתים

א) במקום נקודתיים לפני משפטים המסכמים מה שקדם להם (עיין 15§ ג, הערה);

ב) לציון חילופי דוברים בתיאור שיחה. (כגון 15§, דוגמה (1));

ג) לאחר חלק ייחוד במשפט ייחוד (וראה 12§).

הא' אור: דוגמה 4 אינה טובה: "אם בא אצלך עני בשחרית, תן לו, בערבית - תן לו".

מה פשר הקו המפריד כאן? הוא לא במקומו. צריך להסתפק בדוגמה 5 ("פלוני רוצה תורה,

ואלמוני - סחורה"), שבא בה קו מפריד במקום המילה החסרה ("רוצה").

הא' עסיס: גם במשפט 4 יש השמטה. לא כתוב שהקו המפריד יבוא במקום שיש

השמטה, אלא במקרה שיש השמטה.

הא' צרפתי: כיום יש שימוש מופרז ביותר בקו מפריד. שמים אותו בכל מקום. אפשר

לקרוא: "האיש - הלך לעולמו לפני 10 שנים". אני מציע שתהיה הערה שלא להרבות

בסימן זה במקום שאין צורך.

הא' חזן: לפי תחושתו במשפט 4 הקו המפריד הוא חשוב ולא עוד אלא שראוי להוסיף עוד קו מפריד במשפט: "אם בא אצלך עני בשחרית – תן לו, בערבית – תן לו". כשאומרים "אם בא אצלך עני בשחרית" חסר משהו: העני מבקש, רוצה שתיתן. ואז "תן לו". לכן יש צורך בקו מפריד גם בחלק הראשון וגם בחלק השני.

הא' עופר: פעמים רבות הקווים המפרידים באים בזוגות, כמעין סוגריים. כמו למשל במשפט 3: יש פה בעצם הסגרה, וזוג הקווים המפרידים משמש במקום סוגריים. השימוש המיוחד הזה עלול לגרום בעיה, כי אם למשל היינו מפסיקים את משפט 4 בדרך שהוצעה כאן, היה הקורא חושב ששני הקווים המפרידים באו כזוג סוגריים ומעמדו של הפסיק נחות ממעמדו.

הא' רצהבי: צריך לשים קו מפריד אחרי "בשחרית", ואחרי "תן לו" לשים נקודה ופסיק, וכך יהיה ברור שיש פה שני איברים מקבילים.

הא' עוז: יש מספר לא קטן של דוגמאות בספרות החדשה שבהן קו מפריד מופיע בסוף המשפט במשמעות קרובה מאוד לזו של שלוש נקודות. כך מוצאים בסיפורי א"ב יהושע, כך מוצאים אצל יצחק בן-נר, וייתכן שגם אצל אחרים. נדמה לי שהסימן הופיע תחילה בעברית דווקא בתרגום הומו פאבר של מקס פריש, ומשם נכנס לכמה יצירות בספרות הצעירה. כדאי לציין את התופעה כהערה מתארת ולא כדבר נורמטיבי.

הא' פורת: גם בספרות היפה הלועזית יש לפעמים קו מפריד ולא שלוש נקודות דווקא.

הא' ברוידא: הפיסוק שלפנינו לא ייתכן. אי אפשר לסמן במשפטים דומים וסמוכים פעם פסיק ופעם קו מפריד. בשני המשפטים צריך לבוא פסיק: "אם בא לפניך עני בשחרית, תן לו, בערבית, תן לו".

הא' בר-אשר: מלבד הערתו של הא' עוז, כל הדיון מתמקד במשפט 4: האם להטיל בו קו מפריד אחד או שני קווים, או למחוק אותו כליל מן הסעיף הזה. יש גם אפשרות נוספת. כיוון שיש המרגישים צורך במפריד במשפט הזה, אפשר להעביר אותו לחלק א של הסעיף, העוסק במפריד הבא במקום שמורגש צורך להפריד הפרדה יתרה.

הא' בלאו: המשפט הזה אינו שייך לחלק א. יש כאן מקרה ברור של השמטה.

הא' עסיס: כפי שהעיר הא' עופר, ראוי לייחד סעיף מיוחד למשפט 3 שיש בו זוג של קווים מפרידים. זהו שימוש מיוחד של הקו המפריד.

הא' בר-אשר: באחת הישיבות הקודמות, כאשר דנו בהסגר (סעיף 5), החלטנו לדון

בהסגר הבא בין מפרידים כאשר נגיע לשימושי הקו המפריד. עתה הגיע הזמן. נשמעה פה ההצעה להעמיד תת-סעיף שיעסוק במפריד הכפול, שהוא חלופה של ההסגר.

הא' אבנר: אני מציע לכוון את הקורא למקום שנדון בו עניין ההסגר.

הא' בר-אשר: לי נראה שמוטב להוסיף חלק רביעי לסעיף 19 ובו ייאמר כי במקום סוגריים או פסיקים יכולים לבוא שני קווים מפרידים לציון הסגר. נצביע עתה על אישור הסעיף כולו, ואחר-כך נחזור לדון במשפט מספר 4.

סעיף 18 אושר ברוב דעות.

הא' בלאו: אני רוצה לנמק מדוע לא להעביר את משפט 4 לחלק א. אין במשפט הזה הפרדה יתרה. צדק מר ברוידא שמבחינת ההפרדה אין הבדל בין המחצית הראשונה של המשפט ("אם בא אצלך עני בשחרית, תן לו") לבין המחצית השנייה ("בערבית – תן לו"). ההבדל הוא בזה שבחלק השני הושמט משהו. על כן לדעתי הניסוח המקורי הוא ניסוח נכון.

הא' אורנן: הבאת הדוגמה הזאת תחת הכותרת "השמטה" היא מטעה.

הא' בר-אשר: יש פה השמטה, אבל הקו המפריד אינו בא במקום ההשמטה.

הא' עופר: אני חושב שהדבר הוא פשוט. בגלל ההשמטה נוצר מצב שלקורא קשה לתפוס את המבנה התחבירי של המשפט, ועל כן עוזרים לו ומדגישים את המבנה בעזרת סימני הפיסוק. ההשמטה גרמה לחוסר הבהירות של הקורא, והקו המפריד אינו בא במקום ההשמטה אלא במקום המסייע לקורא להבין את מבנה המשפט החסר.

הא' צרפתי: המשפט הזה הוא דוגמה מובהקת לטענתי שמפריזים בשימוש בקו המפריד. הקו המפריד פה מיותר לגמרי. הוא הדין למשפט 5 ("פלוני רוצה תורה, ואלמוני – סחורה"). כל אדם יקרא אותו באופן נורמלי ברצף ללא הפסקה מיוחדת. מה המפריד הזה עושה שם? דרכי ההנגנה של המשפט הן רבות, ויש איזו נטייה להעמיק ולפסק עוד ועוד, אבל אין צורך לעודד את הדבר. הייתי מעדיף להדגים את השימוש במפריד במשפט אחר.

הא' בר-אשר: גם אני מסכים שראוי לציין שיש נטייה להפריז בסימן המפריד ללא צורך.

הא' אורנן: לא הערנו הערות כאלה בכללי הפיסוק בשום מקום. למה לעשות את זה? אתה בא וקורא דברי ספרות וקובע שלפי טעמך המחבר השתמש בעודף סימנים מסוג מסוים? מה זה שייך לכללים? זכותו של הכותב לעשות כך. הוא מפרש את הכללים כפי

שהוא מפרש. די לנו שאנחנו נותנים את הכללים. יבוא המשתמש וירבה בסימנים או ימעט בהם כרצונו.

הא' בראשון: עלו פה שלוש הצעות. ההצעה הראשונה – להשמיט כליל את הדוגמה; ההצעה השנייה – לקיים אותה במקומה; וההצעה השלישית – להעביר אותה לחלק א של הסעיף.

הצבעה

- בעד השארת משפט מספר 4 במקומו - 2
 בעת הוצאתו מן הסעיף - 10
 בעד העברתו לחלק א של הסעיף - 5

הוחלט למחוק את המשפט.

ז. סוגר, סוגריים ([,] , < , > , (,) , { , })

[20§]

סוגריים משמשים

א. לציון הוספות מסבירות שאינן שייכות לגוף המשפט, ובייחוד אם הקשר שבין ההוספה ובין גוף המשפט רופף מכדי שיובלט בפסיקים או בקווים מפרידים. (ההחלטה אם להשתמש בפסיקים, בקווים מפרידים, או בסוגריים, מסורה כאן לשיקולו של הכותב.)

כגון:

- (1) וכשקמתי מחוליי וראיתי את עצמי "מיוחס" קצת, לא הייתי רוצה בשום פנים לשוב עוד אל חדרו של ר' גרשון (כך שם מלמדי של אותו "זמן").
 (2) שמה לפני הרבה שנים (צער ועז אז הייתי) כרמים רחוקים נטרתי.
 (עיין 18§, דוגמה (3))

הערה א: אם משפט שלם העומד בפני עצמו, מוקף סוגריים – סימן הפיסוק שלו יבוא בתוך הסוגריים. למשל – המשפט הרשום בסוגריים לעיל, בתחילת סעיף זה.

ב. להקפת פרטים נדרשים שאינם מגוף הטקסט, כגון (במחזות, למשל) הוראות בימוי, או (בראיונות, למשל) תיאורים שאינם מדברי המרואייני, או (בציטוטים, למשל) מראי מקומות ואפניות.

כגון:

- (3) נהג: אני נהג, התפקיד שלי להביא את הנוסעים בשלום. (נשמעת זעקה איומה מבחוץ.)
 (4) יהושע: אם לא היית ילד, אפשר היה לשער שאתה גמד.
 ילד (בזעם): אתה גמד! גזר גמדי. רואים מיד שאני לא גמד!
 (5) והיה כל מוצאי – יהרגני! (בראשית ד, יד.)

הערה ב: כשצריכים להקיף בסוגריים חלק שהוא כבר מוסגר, משתמשים בצורות שונות של סוגריים, כגון:

(6) איסור שעטנז, צמר ופשתים יחדיו – רמז לאיבה ולפירוד ("והיה כל מוצאי יהרגני" [בראשית ד, יד]) שבין השבטים רועי הצאן, לובשי הצמר, ובין עובדי האדמה, לובשי הפשתים.

הערה ג: סוגריים מרובעים משמשים לסימון השמטות ממובאה, או הוספות לה. אם משמיטים דבר מן המובאה, שמים במקום ההשמטה שלוש נקודות בתוך סוגריים מרובעים; ואם מוסיפים מילים, או מבקשים להוסיף תגובה לדברים שבמובאה, שמים סימן קריאה, או סימן שאלה, או מילים משל הכותב, בתוך סוגריים מרובעים או עגולים.

ראה גם 21§ הערה ב, וכן 22§ הערה ב.

הערה ד: סוגריים משמשים לציון מספרים או אותיות בראשי סעיפים, כגון לעיל, 15§, דוגמה (2). יש המשתמשים לצורך זה בסוגר שמאלי בודד, כגון:
(7) ספר זה כולל: (א) מאמרים; (ב) שירים; (ג) דברי הגות.

הא' **אירמאי:** ראשית, כל הסוגריים באים כאן ביחד בערבוביה. מוטב לרשום בפירוש: סוגריים עגולים, סוגריים מרובעים, סוגריים מזווים וסוגריים צומדים. לא רבים מכירים את כל השמות האלה, וצריך לתת את המידע הזה לציבור.

דבר שני, רציתי להעיר שבלוגיקה ובמתמטיקה מודרנית חדלו להשתמש בסוגי סוגריים שונים, וכותבים תמיד סוגריים עגולים. לפעמים באים ארבעה סוגרים עגולים זה ליד זה.

הא' **בר-אשר:** אנחנו עוסקים בסימני פיסוק לציבור הרחב, והציבור הרחב איננו יכול לדקדק בארבעה סוגי סוגריים. מי שמשתמש בארבעת סוגי הסוגריים מכין מפתח מיוחד ומסביר את שימוש המדויק. לעניין הערתך השנייה: מקובל מאוד היום להביא סוגריים בתוך סוגריים ומשתמשים בסוגים שונים.

הא' **סיוון:** בספרות יש סוגריים עגולים. שום סופר לא משתמש בסוגריים מרובעים או מזווים וכדומה.

הא' **אזר:** אני חושב שנאמרו כאן דברים נכוחים מאוד. זה לא מענייננו לטפל בסוגריים מרובעים ומזווים למיניהם. זה שייך לאנשי מקצוע. בכל מקצוע יש כללים אחרים, בלשנות זה מקצוע לעצמו ומשתמשים בצורות מסוימות, בפיזיקה משתמשים בהן בדרך אחרת. לכתובה ספרותית רגילה מספיקים סוגריים עגולים. בזה צריך לדון ולא בשום דבר נוסף. אפילו ציוני מקורות אינם שייכים לכתובה רגילה. אין אנחנו צריכים לתת הוראות לעורכי ספרים. אנחנו עוסקים באנשים רגילים הכותבים מכתבים. מכתב לעיתון, לא יותר מזה.

הא' **טל:** אחרי שהרחבנו את המסגרת של אנשים שכותבים מכתב לעיתון ונתנו מקום להתגדר בו גם לסופרים שכותבים שורות שלמות של קווים, צריך לדעתי להתחשב גם

באלה שמהדירים טקסטים ויש להם כל מיני השלמות, השלמות מלבם והשלמות מלבו של אחר, והם זקוקים לכל מיני סוגריים. לא נמנע את ידיעתם מן הציבור הרחב. מי שייקח טקסט כזה ויראה בו סוגריים מזווים, ילך לחוברת של האקדמיה לחפש מה פירושו.

הא' אבנר: יש עוד דבר שאסור לשכוח: במקלדת של מחשב צריך לעבור לאותיות גדולות כדי לכתוב סוגריים עגולים, ואילו הסוגריים המרובעים נמצאים במערכת הסימנים הרגילה.

הא' צרפתי: יש הבדל בין שני סוגי סוגריים. סוגריים עגולים ומרובעים הם בשימוש כללי, גם אצל אלה שכותבים מכתבים לעיתון. שכיה שאדם כותב סוגריים בתוך סוגריים ומשתמש בשני סוגים, מה שזקנינו כינו חצאי לבנה וחצאי ירח. הסוגים האחרים אינם בשימוש כללי. אם נדון בהם צריך לדון גם בנקודה הבאה על אות לסימון ספק ובנקודה חלולה המסמנת ספק גדול...

השימוש בשני הסוגים של הסוגריים אינו אחיד: בספרות הרבנית סוגריים מרובעים פירושה תוספת ועגולים פירושה מחיקה; ואילו בספרות הכללית השימוש הוא אחר. אני מציע להציג בסעיף הזה את שני הסוגים העיקריים של הסוגריים. גוף הסעיף אינו טעון תיקון, יש רק למחוק את הסוגים האחרים מן הכותרת.

הא' עסיס: עלינו לבחור: או שנשמיט את הסוגריים המזווים והצומדים, או שנתאר את שימושם בגוף הסעיף.

הא' אורנן: אני רוצה להציע פשרה. נכון שסוגריים עגולים ומרובעים הם השימושיים ביותר, אבל בספרות ובקריאה אפשר למצוא גם את האחרים. לכן נכתוב למעלה רק את השניים האלה, ובסוף נעיר: "כן משמשים, בייחוד בספרות המקצועית, גם סוגריים מזווים וסוגריים צומדים". בזה נצא ידי חובה. אנחנו מעירים שיש סוגריים כאלה אבל לא נכנסים לפירוט.

הא' ייבין: בשורה האחרונה כתוב שיש המשתמשים לצורך סימון אותיות בראשי סעיפים בסוגר שמאלי בודד, ומובאת דוגמה: "ספר זה כולל: (א) מאמרים; (ב) שירים; (ג) דברי הגות". אני נוהג בכגון זה לשים סוגריים משני הצדדים, כי עלולים לקרוא בטעות "מאמרים ב, שירים ג".

הא' בראש: יש השמים שני סוגרים ויש שנוהגים לשים רק אחד. זה כתוב בכללים.

הא' אבנר: בהערה ג נאמר שכאשר משמיטים קטע מן הציטוט שמים במקום ההשמטה שלוש נקודות בתוך סוגריים מרובעים. רציתי להעיר שיש המסמנים שלושה קווים במקום שלוש נקודות.

הא' אלדר: חשוב להצביע על ההבדל: יש השמטות שהן השמטות רטוריות של הדובר ויש השמטות מן הציטוט לשם קיצור. ההשמטות הרטוריות מסומנות בקווים או בנקודות בלא סוגריים, ואילו השמטות לשם קיצור מסומנות בנקודות או בקווים בתוך סוגריים.

הא' בר-אשר: אני מציע להצביע על הסעיף בתיקונו של הא' אורנן. אני חושב שהצעתו מקובלת על כולנו.

סעיף 19 אושר ברוב דעות.

הא' עופר: יש לי הערה בעניין הסוגריים. עלתה שאלה באחד הדיונים הקודמים מה קורה כשבאים סימני פיסוק אחרים בסביבת הסוגריים. הערה א בסעיף מתייחסת לאחד המקרים האלה, אך יש מקרים שאינם ברורים. למשל: היכן יבוא סימן השאלה, בתוך הסוגריים או אחריהם? ומה דינו של סימן הקריאה?

הא' פורת: אם סימן הקריאה נדרש למה שבתוך הסוגריים, יבוא בתוכם, ואם הוא נדרש למשפט כולו, יבוא אחרי הסוגריים.

הא' טל: אולי נבדיל בין סימן הקריאה, שהוא תלוי בטקסט, ובין הנקודה, שתבוא בכל מקרה אחרי הסוגריים?

הא' בלאו: כאשר הפיסוק תלוי במה שנמצא בתוך הסוגריים, צריך לשים אותו בתוך הסוגריים. כאשר הסוגריים מפסיקים בין המשפט לבין סימן הפיסוק השייך לו יש שתי אפשרויות: אפשר לכתוב את הנקודה ואחר כך יבואו הסוגריים, ואז כמובן כל מה שבא בסוגריים יש לו פיסוק משלו ואין פיסוק בחוץ. ואפשר לא להטיל את הנקודה לפני הסוגריים, ואז תבוא הנקודה אחרי הסוגר השני. זה כלל הגיוני כמעט ברור מאליו.

ח. סימן שאלה (?)

[218]

סימן שאלה בא בסוף משפט אחר שאלה, בין שהיא משפט שלם ובין שהיא מילה אחת בלבד.

כגון:

- (1) השומר אחי אנוכי?
- (2) כלום יש סעודה בלא טורח?
- (3) הלירשנו קראתם לנו? הלא?
- (4) שאול ימלוך עלינו?
- (5) מדוע?

הערה א: אחר שאלה עקיפה אין שמים סימן שאלה. (עיין §1, דוגמות (3)-(5)).
הערה ב: סימן שאלה מוקף סוגריים אינו חלק המשפט עצמו, ומי שמוסיפו למשפט, מביע בו ספק באמיתותם של הדברים האמורים בו, כגון:
 פלוני טוען: "רשע וטוב לו לא ראיתי(?) מימי". (ראה §20, הערה ג.)

הא' חזן: ארבע הדוגמות הראשונות הן משפטי תמיהה, ורק הדוגמה החמישית היא שאלה של ממש. בסעיף שעוסק בסימן שאלה הדוגמות הראשונות צריכות להיות שאלות של ממש ולא תמיהות או שאלות רטוריות.

הא' בר-אשר: ההערה נכונה. המזכירות המדעית תוסיף דוגמות של שאלות אמתיות שאינן תמיהות.

הסעיף אושר פה אחד.

ט. סימן קריאה (!)

[22§]

סימן קריאה בא בסוף משפט אחר קריאה המביעה ציווי, משאלה, תמיהה, ושאר היפעלויות - בין שהיא משפט שלם, ובין שהיא מילה אחת בלבד.
 כגון:

(1) מוצא שפתיך תשמור!

(2) הס!

(3) יהי חלקי עמכם!

(4) כמה נאים מעשיה של אומה זו!

(5) לא! לעבדך אל בראני!

(6) לא, תמתי! כי אהבתי ואהבך באמונה.

(7) אדרבה! נסה נא לעשות כמותו.

הערה א: אחר קריאה עקיפה אין שמים סימן קריאה. למשל:

(8) שמעתי כבר מזמן מה נורא המקום הזה.

(ועיין §1, דוגמה 6.)

הערה ב: סימן קריאה מוקף סוגריים אינו שייך לגופו של המשפט, ומי שמוסיף אותו רוצה לציין, שהדברים האמורים במשפט נכונים, בייחוד כשיש חשש לאי-דיוק או לטעות סופר וכדומה, כגון:

(9) "נסתחפה(!) שדהר".

(10) למעלה מעשרת אלפים איש (!) ליוו את המנהיג לבית עולמו.

סימן קריאה עשוי לבוא אחרי ביטוי בודד בראש המשפט המכוון כלפי תוכן אמירה קודמת (עיין §7).

כן עשוי לבוא סימן קריאה אחרי מלת פנייה בראש המשפט, כגון:

(11) שמיים! בקשו רחמים עליי. (ראה §8.)

הא' אבנר: יש לי רק הערה אחת: חסר הצירוף של סימן שאלה עם סימן קריאה. צריך להוסיף כלל: "במשפט תמיהה מודגש יבוא לפעמים צירוף של סימן שאלה וסימן קריאה".

הגב' הבר: בסעיף הקודם באו ארבעה משפטים של תמיהה. האם לא צריך לבוא אחריהם גם סימן קריאה?

הא' בלאו: יכול לבוא.

הא' אורנן: יש עוד דבר אחד שלצערי נשמט מאתנו בעת הכנת הכללים, אבל הוא נזכר כבר בציטוטים מסוף המאה ה-18 ולדעתי אסור לוותר עליו, וזהו סימן הסיעוף. אנחנו משתמשים בסימן הזה במסמך שלפנינו ביד רחבה. סימן הסיעוף הוא סימן פיסוק. בעל הספר תלמוד לשון עברי מודיע בהקדמה: בכל מקום שציינתי לך ציון כזה, התכוונתי לומר שמתחיל עניין חדש. אנחנו משתמשים בסימן הזה גם בטקסט רגיל וצריך לתת לו הסבר.

הא' ברוידא: אין לי שום דבר נגד הסעיף עצמו, אבל הדוגמות הן לא הכרחיות. בהרבה מהן אפשר בלי סימן קריאה. אפשר להשאיר את הסעיף ולהשמיט ממנו את רוב הדוגמות או אפילו את כולן.

ושאלה נוספת: אם נאמר, בשינוי מסוים של משפט 4: "כמה מכוערים מעשיה של אומה זו", האם גם אז צריך סימן קריאה?

הא' בר-אשר: לאור השאלות של מר ברוידא, כדאי יהיה לשקול שוב אם כל הדוגמות הן רלוונטיות. הדוגמות ייבדקו אפוא ואנחנו נאשר את ניסוח הכלל גופו בתוספת הערתו של הא' אבנר על משפט תמיהה מודגש.

סעיף 22 אושר פה אחד.

הא' חזן: בדוגמה 9 כתוב "נסתחפה(=) שדהו" ולפי הכלל נראה שיש פה טעות סופר. מה הטעות שם?

הא' עופר: אפשר שהכותב בא להדגיש שבמקור כתוב נסתחפה לא הסתחפה.

י. מקף (-)

[23§]

שתי מילים ויותר המצטרפות למושג אחד, יש המסמנים במקף את הקשר ההדוק ביניהן. אין חובה לסמן מקף. לפני מקף ואחריו אין רווחים, למשל: בעל-הבית, בית-מדרש, אב-בית-דין, אביאבות-הטומאה, בית-מידות, בן-יומו, דברי-דפוס. יש המסמנים מקף בין שתי תמניות של אותה מילה כשהן באות יחד לציין תיאור פועל. למשל: שלבים-שלבים, אחד-אחד, שניים-שניים, איש-איש.

הא' צרפתי: במקום לכתוב "מושג אחד" שזה ביטוי מאוד מעורפל, אולי יש לשקול לכתוב "לקסמה אחת".

הא' בר-אשר: תצטרך להסביר מהי לקסמה. לא הכול יודעים מה זה.

הא' צרפתי: אינני בטוח בהצעתי, הצעתי רק לשקול.

הא' רצהבי: כאן צריך לקרוא מקף מחבר כנגד מקף מפריד.

הא' בר-אשר: צריך לציין שהמקף הוא בחלק העליון של השורה והקו המפריד בא באמצע השורה.

סעיף 23 אושר פה אחד.

הא' בר-אשר: עדיין נשארו לדיון הסעיפים על המרכאות והגרש, ואולי יהיו עוד ענייני פיסוק שהחברים ירצו להביא לדיון, כגון סימן הסיעוף שהציע הא' אורנג' להוסיף. כל אלה יידונו בישיבה שתהיה אחרי הפסח.

ב.

הא' בר-אשר: אני רוצה להודיע כמה הודעות. הגב' שושנה בהט, שהיא חברה-יועצת של האקדמיה, הייתה עד לפני זמן מה עובדת האקדמיה לפי חוזה, ועתה פרשה מעבודתה באקדמיה. לאחר הפסח נערוך לכבודה מסיבה צנועה, ונודיע לחברים על התאריך. בשל פרישתם של הגב' בהט ושל הא' ינאי מעבודתם באקדמיה נותר במערכת לשוננו לעם רק הא' עופר. היה צורך לתגבר את מערכת לשוננו לעם וצירפנו אליה את הא' דויד (דודיק) טלשיר.

לקראת הפסח אני מאחל לכולם חג שמח.